

HUMANITIES

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.8.2.9>

FENOMEN MITU I MITOKRYTYKI W DYSKURSIE LITERATUROZNAWCZYM

Olesia Medvedchuk

*aspirantka Katedry Historii Literatury Ukrainńskiej,
Teorii Literatury i Twórczości Literackiej*

Institutu Filologii Kijowskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Tarasa Szewczenki (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-6570-862X

e-mail: olesyamedved@ukr.net

Adnotacja. W artykule przeanalizowano poglądy różnych szkół mitokrytyki na pojęcie „mitu”, podkreślono główne koncepcyjne podejścia badawcze do badania tego zjawiska. Podsumowano i zdefiniowano podstawowe właściwości mitu, takie jak: niezależność chronotopowa, uniwersalność, potencjał interpretacyjny, połączenie rzeczywistości i irrealności, zbiorowości i indywidualności, metaforyczność, symboliczność, obecność treści sakralnych. Ponadto podkreślono główne elementy strukturalne myślenia neomitologicznego – mitologemę i mitemę, podjęto próbę wyraźnego rozróżnienia tych pojęć, wskazano ich cechy. Rozważono cechy neomitologizmu jako jednego z głównych stylów artystycznych literatury światowej XX-XXI w. i zidentyfikowano główne sposoby zapożyczenia praw autorskich pierwotnych mitów. Podkreślono bliski związek neomitologizmu z psychologizmem, folklorem, symbolizmem, fantastyką i oniryzmem.

Słowa kluczowe: szkoły mitokrytyki, myślenie mitologiczne, mitologema, mitema, neomitologizm, psychologizm.

THE PHENOMENON OF MYTH AND MYTHOCRITICS IN LITERARY DISCOURSE

Olesya Medvedchuk

*Postgraduate Student at the Department of History of Ukrainian Literature,
Theory of Literature and Literary Creativity*

Institute of Philology

of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-6570-862X

e-mail: olesyamedved@ukr.net

Abstract. The article analyzes the views of different schools of mythocritics on the concept of «myth» and highlights the most important conceptual research approaches to this phenomenon. The main properties of the myth are generalized and defined, such as: chronotopic independence and universality, great interpretive potential, combination of real and unreal, collective and individual, metaphorical and symbolic, presence of sacred content. The main structural elements of neomythological thinking – mythologem and mythemma – are identified and an attempt to distinguish these concepts is made, their characteristics are noted. Peculiarities of neomythologism as one of the leading artistic styles of literature of the XX - XXI centuries are considered and the main ways of the authors' borrowing of the original myth are identified. The close connection of neomythologism with psychologism, folklore, symbolism, fiction and onirism is emphasized.

Key words: schools of mythocriticism, mythological thinking, mythologem, mythem, neomythologism, psychologism.

ФЕНОМЕН МІФУ ТА МІФОКРИТИКИ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ

Олеся Медведчук

*аспірантка кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості
Інституту філології*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-6570-862X

e-mail: olesyamedved@ukr.net

Анотація. У статті проаналізовано погляди різних шкіл міфокритики на поняття міфу, виокремлено найголовніші концептуальні дослідницькі підходи до вивчення цього явища. Узагальнено та визначено основні властивості міфу, такі як: хронотопічна незалежність, універсальність, інтерпретаційний потенціал, поєднання реального й ірреального, колективного й індивідуального, метафоричність, символічність, наявність сакрального змісту. Виокремлено основні структурні елементи неоміфологічного мислення – міфологему і міфему, зроблено спробу

чітко розмежувати ці поняття, зазначено їхні характеристики. Розглянуто особливості неоміфологізму як одного з провідних художніх стилів світової літератури ХХ–ХХІ ст. та визначено основні способи авторських запозичень первинних міфів. Наголошено на тісному зв'язку неоміфологізму із психологізмом, фольклором, символізмом, фантастикою та оніризмом.

Ключові слова: школи міфокритики, міфологічне мислення, міфологема, міфема, неоміфологізм, психологізм.

Вступ. Літературознавчий дискурс ХХ – початку ХХІ ст. характеризується відродженням загальнокультурного інтересу до міфологічного світосприйняття. Прагнення по-новому осмислити першоеlementи міфологічної свідомості для того, щоб сформувану сучасну модель життя, провокують своєрідний перегляд міфологічних концептів. Науковці зосереджують свою увагу на ролі та функціях міфу в художньому творі, його зв'язку з релігією, культурою; осмислюють його значення для розуміння оновленої картини світу. Міф стає потужним підґрунтям для пошуку відповідей на головні питання людства: про виникнення світу, його організацію, про долю, про життя і смерть.

У цей час, за словами Є.М. Мелетинського, «міфологія виявляється тією єдиною глибинною мовою, яка в період ентропії соціуму може описати вічні моделі особистісної та суспільної поведінки, суттєві закони соціального та природного космосу» (тут і далі переклад автора) (Мелетинський, 1995: 8). Це можна пояснити символічним та універсальним характером міфів. Вони стали певним орієнтиром на шляху до істини, протиставляючи тимчасове – вічному, профанне – сакральному. Ю. Ніжник про це говорить так: «Зацікавлення міфами є, з одного боку, виявом кризи знань про людину, з іншого – надією подолати цю кризу за допомогою метафізичного, нереального» (Фрис, 2006: 164).

Людство опинилося у ситуації, коли рух уперед неможливий через втрату стійких життєвих принципів, через втрату розуміння самого себе і світу навколо. І єдиним виходом залишається повернення до свого коріння, до своїх витоків. Саме тому, опираючись на різноманітні космогонічні та антропогонічні міфологічні сюжети, людина намагається з хаосу, який її оточує, вибудувати свій власний мікрокосмос та макрокосмос усього світу. З'являється інтерес до містики, до потойбічного, що сприяє поширенню різноманітних магичних практик, релігійно-містичних вчень.

Протягом ХХ ст. була написана величезна кількість праць та досліджень, які мали зв'язок із проблемою вивчення міфів, були зроблені спроби по-новому систематизувати міфологічні тексти, багатьма філософами та психологами досліджувалися архаїчні пласти людської свідомості. А у 40–60-ті роки міфологічна критика стає одним із провідних напрямів літературознавчої думки.

Основна частина. Мета статті – проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження міфу у різних міфологічних школах; сформулювати визначення поняття «міфу», його структури та ролі в сучасному літературознавстві.

Реалізація мети передбачає виконання таких завдань: дослідити та структурувати підходи шкіл міфокритики до поняття міфу, визначити основні властивості цього явища, виокремити основні структурні елементи неоміфологічного мислення та їхні особливості.

Для реалізації визначених завдань використано літературознавчі й загальнонаукові підходи, а саме: структурно-типологічний (класифікація дослідницьких підходів, міфологем, способів запозичення первісного міфу), аналітичний, культурно-історичний, порівняльний методи та компаративний аналіз.

Міфокритика як літературознавча методологія своїм основним завданням вважає пошук і тлумачення міфологічних сюжетів або елементів міфу в художньому творі. О. Кеба підкреслює, що «в основу міфокритичної методології покладено ідею про міф як вирішальний чинник для розуміння всієї художньої продукції людства, стародавньої і сучасної. Усі літературно-художні твори або прямо називаються міфами, або частіше в них відшукується стільки структурних і змістовних елементів міфу (міфологем, міфем), що останні стають визначальними для розуміння й оцінки даного твору. Міф у такий спосіб розглядається не тільки як природне, історично зумовлене джерело художньої творчості, що дає йому споконвічний поштовх, а й як трансісторичний генератор літератури, що утримує її у певних міфодіалогічних рамках» (Кеба, 2014).

До міфу літературознавці починають активно звертатися ще на початку ХІХ ст. Німецькі романтики брати В. і Я. Грімми, Л. Арнім, К. Брентано, Й. Геррес та брати А. та Ф. Шлегелі, опираючись на естетику Ф. Шеллінга, засновують міфологічну школу. Науковці визначають міф обов'язковою умовою існування мистецтва, особливо літератури, досліджують давні міфи, прагнучи визначити витoki міфотворення.

На початку ХХ ст. основні тези міфологічної школи оновлюються та розвиваються, виникає неоміфологічний напрям. Міф стає естетичним феноменом, його починають розуміти як прототип художньої творчості з глибоким символічним значенням.

За різними підходами до вивчення питання міфу та визначення його основних ознак можна виокремити такі основні школи міфокритики: психоаналітичну, антропологічну, функціональну, соціологічну, порівняльно-міфологічну, структуралістську, символічну.

До психоаналітичної школи належали К.-Г. Юнг та Е. Фромм. За основу свого вчення вони вибрали концепції колективного несвідомого, архетипу і творчої особистості. К.-Г. Юнг намагався розкрити поняття міфу за допомогою психоаналітичних методів дослідження колективного несвідомого. Концептуальним поняттям у його теорії є архетип – первинний образ, уявлення, що сягає своїм корінням у глибоку давнину і передається по спадковості. За К.-Г. Юнгом архетипи – це «структурні елементи несвідомого, що лежать в основі всіх психічних процесів ... містять у собі і колективні уявлення, і масову свідомість, і соціальні

установки, і стереотипи – усе, що зумовлює можливість взаєморозуміння людей» (Донченко, 2011: 171). Архетипи виникають у складних життєвих ситуаціях, коли людині необхідно прийняти важливе рішення, зробити вибір між добром і злом: «Уводячи особистість до кола загальнолюдських цінностей, вони приносять їй гармонію й оновлення, спасіння» (Юнг, 1991: 22).

Свою чергою, Е. Фромм доводив існування універсальної мови для всіх епох та народів – це мова символів, міфів і снів. Проте сучасна людина втратила здатність розуміти цю мову і більше не може досягнути дійсності у її повноті. Через це відбулася деформація людських стосунків, викривлення взаємозв'язків між людиною і природою, втрата гармонії буття.

Основними представниками кембриджської антропологічної школи були Е. Тейлор та Дж. Фрезер. Вони вважали, що міфи мають магично-ритуальну сутність, оскільки міф у прадавні часи був тісно пов'язаний із ритуалом. Дж. Фрезер у праці «Золота гілка» досліджує усні та писемні обрядові традиції різних народів та культур, які містили архетипні зразки міфів. Учений робить висновок, що міф – це відгалуження або певна проєкція ритуалу, яка супроводжує ритуал або йде після нього. Окрім цього, науковець виокремив основну функцію міфу – пояснювальну і зазначив, що міфи зумовлювали устрій первісного суспільства, його моральні норми та закони, підтримували прадавні традиції.

Основоположник функціональної школи Б. Малиновський розглядав міф у поєднанні з обрядом, уважаючи їх двома аспектами первісної культури. Дослідник наполягає на практичності міфу як системи, що визначає правила поведінки, закони та порядок життя у суспільстві.

Соціологічна школа на чолі із Е. Дюркгеймом та Л. Леві-Брюллем опиралася у своєму вивченні міфів на соціальну психологію, ураховуючи вплив колективної психіки. Саме Л. Леві-Брюлль вводить у теоретичний дискурс поняття містичного, або пре-логічного, основними рисами якого є: причинно-наслідковий зв'язок (не існує нічого, що б не мало причини), першочерговість містичної абстракції та містичного досвіду колективу.

До американської порівняльно-міфологічної школи входили Дж. Кемпелл, М. Еліаде, Л. Федер, Дж. Вайт, Н. Фрай. Вони дотримувалися думки, що міф є універсальною константою мислення людини, яка поєднує в собі колективне та індивідуальне і має здатність змінюватися під впливом історії та культури. Саме тому представники цього напрямку особливого значення надавали дослідженню вічних міфів, міфологічних символів, образів, мотивів.

Дж. Кемпелл, опираючись на теорію К.-Г. Юнга, у найвідомішому дослідженні «Герой із тисячею облич» спробував відтворити архетипний шлях міфологічного персонажа: «Герой насмілюється вийти з буденного світу в край надприродного дива; там він здивається з легендарними силами й здобуває вирішальну перемогу; герой повертається із цієї загадкової пригоди, наділений силою обдаровувати благами своїх одноплемінників» (Кемпелл, 1999: 31). Але щоб пройти такий шлях, герой повинен покинути дім та родину, щоб самоствердитись як особистість.

Також дослідник визначає, що основу героїчного міфу становлять дві найважливіші для колективної та індивідуальної людської історії події: створення світу та становлення особистості. Саме героїчний епос репрезентує і космогонічний міф, і ритуал ініціації, це означає, що народження та мандри героя відповідають його становленню, а подвиги – створенню космосу з хаосу. Такий своєрідний життєпис героїв чи божеств є, за словами науковця, «символічним вираженням несвідомих бажань, страхів та конфліктів, що лежать в основі свідомих моделей людської поведінки» (Кемпелл, 1999: 157).

М. Еліаде зазначає, що органічною властивістю будь-якої міфології є наявність у ній сакрального змісту – саситум, який надає міфіві особливого значення. Із цього погляду науковець визначає такі особливі риси міфу, як первинність і вторинність. Первинним є якраз той міф, який несе у собі сакральне значення, а вторинним, відповідно, є міф із десакралізованим змістом. Дослідник також уважає, що міф має здатність направляти людину в навколишньому світі, оскільки є невіддільним від людини, являє собою органічну частку самого людського ества. А основою появи архетипу або міфу є важкий життєвий момент.

Окрім цього М. Еліаде вказує на здатність міфу до «виродження», коли він, утрачаючи свою сакральність, перетворюється на повір'я, легенду, баладу чи роман. А сучасне мистецтво, література зокрема, є відображенням сучасного міфотворення.

Канадський літературознавець і теоретик Н. Фрай утврджує єдність міфу та ритуалу, а також міфу й архетипу, зауважуючи, що саме міф надає ритуалам архетипного значення. Загалом ритуал у розумінні вченого – це спосіб синхронізації людини з природою, саме тому найголовнішими міфами, що лежать в основі літератури й мистецтва, є міфи про природу.

Учений вводить поняття *displaced myths* (Фрай, 2001: 121) – зміщений міф, особливе значення в якому має саме характер такого зміщення. Письменник використовує у своїх творах міф, видозмінюючи його більшою чи меншою мірою, і може доповнювати традиційне трактування міфу індивідуальним баченням. Таке залучення і видозміна міфологічного сюжету, мотиву чи образу у художньому творі лежать в основі поняття «зміщення міфу», а автор стає інтерпретатором. Відсутність заміщення можлива лише у повному відтворенні змісту міфу, що, очевидно, вже не буде оригінальним літературним твором.

Школу структуралізму представляють Р. Барт та К. Леві-Строс. Останній із них наполягав саме на синхронно-діахронічному вивченні міфу, де категорія часу поєднує два аспекти: теперішнє (синхронний зріз) і минуле (діахронний зріз). Тобто міф, будучи розповіддю з минулого (діахронічний зріз), здатен пояснити сучасне і навіть майбутнє (синхронічний зріз). А досліджуючи комунікативно-семіотичний аспект міфології,

науковець стверджує, що міф – це мовне явище, наділене специфічними властивостями вищого рівня, а смисл міфу визначається способом комбінування різних його елементів. Також К. Леві-Строс наголошує на бріколажності міфологічного мислення, тобто створенні чогось нового з випадкових елементів, іноді, на перший погляд, непідходящих, достатньо лише стерти їхнє первісне значення, витворивши абсолютно нове: «Міфологія – це інтелектуальний бріколаж, який може мати блискучі і непередбачувані результати» (Леві-Строс, 2000: 30).

Його колега Р. Барт стверджує, що міф, будучи живою пам'яттю про минуле, може вилікувати недуги сучасності та розуміє його як особливу комунікативну систему, внутрішній потенціал якої важливіший за її буквальний зміст. У цьому проявляється дуальна структура міфу, адже, з одного боку, він має на меті створити певну реальність, яка співпадатиме із ціннісною орієнтацією носіїв міфологічної свідомості, а з іншого – міф ніби прагне приховати свою істинну сутність. Учений визначає діалектичною тріадою міфології слово, історію та особистість.

Представник символічно-культурологічного напрямку Е. Кассіерер уважав, що міфологія є замкненою символічною системою із власним способом моделювання світу. У центрі свідомості людини знаходиться міф, від якого формуються і відокремлюються релігія, право, мистецтво, техніка, знання і мова. Проте навіть на етапі їх повної самостійності, міф продовжує впливати на них, а вони взаємодіють один з одним. І всі разом утворюють складну диференційовану систему символічних форм активної взаємодії людини зі світом. Науковець зазначає: «Якщо про міфологію говориться як про загальний духовний набуток людства, єдність якого в кінцевому підсумку повинна пояснюватися єдністю людської душі та одноманітним її діяльністю, то ж і сама сутність душі тут же знову розпадається на багато різних здібностей та обдарувань» (Кассіерер, 2001: 31).

Е. Кассіерер на протиположності Р. Барту визначає структуру міфу за допомогою трьох діалектично пов'язаних форм: думок, споглядань та життя. Цікавою є його концепція міфічного часу, яка визначає, що міф завжди передбачає розвиток, життя, рух, становлення, усе, що відбулося у минулому, є причиною та поясненням теперішнього. А суть та значення міфу «полягають не в тому, що він виражає своїми власними фігурами, а в тому, що він приховує. Тобто міфологічна свідомість подібна до зашифрованого письма, яке зрозуміле тільки тому, хто володіє необхідним для цього ключем, тобто тому, для кого особливі змістові елементи цієї свідомості, по суті, не більше, ніж конвенційні знаки для «іншого», що не міститься в них самих» (Кассіерер, 2001: 52).

У російській міфокритиці ґрунтовними є дослідження О. Веселовського, О. Лосєва, Е. Мелетинського. О. Лосєв у праці «Діалектика міфу» стверджує, що міф не має пізнавальної функції, оскільки для побудови міфу докладено мало інтелектуальних зусиль. «Міф – це діалектично необхідна категорія свідомості та буття, це тілесна дійсність, що відчувається та твориться самим життям» (Лосєв). Міфологізація навколишнього світу людиною відбувається постійно, навіть неусвідомлено. А в основі науки завжди містяться індивідуальні міфи та світобачення науковців і мислителів, тобто наука міфологічна за своєю суттю, хоча і знаходиться у постійному протистоянні з міфом. Дослідник будує діалектичну формулу міфу, опираючись на чотири основні категорії: особистість, історію, диво і слово.

Свою чергою, Е. Мелетинський зазначає, що «міф є вищою реальністю, праджерелом, праобразом, який є засобом концептуалізації світу та пояснює людині найголовніші світові процеси і явища» (Мелетинський, 1995: 171). Дослідник наголошує, що міфологічна свідомість є полярною, тобто побудована на семантичних опозиціях. І один елемент у такій опозиції найчастіше сакралізується. Особливу увагу дослідник приділив космогонічним міфам і виявив, що найчастіше космос виникає з хаосу в результаті боротьби з темною, хтою силою. У цьому видно особливий зв'язок міфів про створення світу з героїчними міфами.

Знаковою є думка вченого про міфічний час як одну з найважливіших категорій міфологічного мислення. Міфічний час – це точка початкового відліку, це час героїв, створення світу. Він проникає у сучасне за допомогою снів, марень, несподіваних спогадів.

Щодо відношення літератури до міфології вчений зауважує, що автори або відходять від традиційних міфологічних сюжетів, поглиблюючи символізм, або вдаються до нетрадиційного використання міфів, залучаючи лише їхню внутрішню сутність, такі твори часто набувають характеру самостійної міфотворчості.

Сучасна українська міфокритика представлена ґрунтовними дослідженнями А. Нямцу, Я. Поліщука, Т. Мейзерської, Г. Грабовича, Л. Погребної, І. Набитовича, І. Зварича та великою кількістю статей, розвідок молодих критиків, які аналізують специфіку індивідуальної манери міфотворення конкретних авторів.

А. Нямцу, розглядаючи вплив міфу на загальнокультурний простір, поділяє всі традиційні літературні сюжети й образи, міфологічні в тому числі, на:

- семантично стійкі (які мають постійне чітке семантичне поле незалежно від епохи);
- семантично змінювані (трансформація значення в різних епохах та у різних авторів).

Науковець зауважує, що сучасна література часто побудована на «асоціативно-символічному зближенні і синтезі багатьох активно взаємодіючих між собою літературних традицій і смислових домінант» (Фоміна, Нямцу, 2009: 13). Саме тому «сприйняття проблематики сучасних обробок традиційних структур передбачає певний рівень художньо-естетичної підготовки реципієнта, знання використовуваного автором фольклорно-міфологічного і літературного матеріалу» (Фоміна, Нямцу, 2009: 12).

На думку дослідника, значна частина міфологічних образів є «своєрідними психологічними типами або поведінковими моделями, які відбивають сутнісні боки індивідуального або колективного буття» (Нямцу,

1999: 14). Архетипи виникають саме на основі міфів, під час їх глибокого аналізу, до якого входять «подієво-семантична структуризація й своєрідна контамінація надзвичайно великого й, головне, досить різноманітного матеріалу» (Нямцу, 1999: 27).

Розглядаючи закономірності функціонування різних міфологічних сюжетів та великої кількості їхніх інтерпретацій, що повторюють ті ж образи й мотиви, автор визначає здатність міфів до повторюваності. У таких міфах «виявляються стійкі характеристики, які властиві даному міфологічному матеріалу і мають відносну стійкість, незважаючи на активний вплив різних факторів, актуальних для культури, що сприймає ці міфи» (Нямцу, 1999: 34). Такі характеристики А. Нямцу називає домінуючими, вони «не тільки визначають характер традиціоналізації міфологічного матеріалу, а й є вихідним моментом принципового переосмислення зразка в наступні епохи» (Нямцу, 1999: 50). Але попри це наявність таких домінуючих ознак сприяє стабільності традиційного сюжету.

Л. Погребна зазначає, що неоміфотворчість реалізується через свідоме прагнення митця створити «паралельний інваріант власної долі або альтернативної долі героя» (Погребна, 2006). Сучасні автори породжують міфи, синтезуючи нові смисли і засоби виразності. Часто такими засобами виступають пародіювання архаїчного міфу та його персонажів, а саме «заміна міфотворення глобальним обманом, передання космогонії як фокусу, метатеза трикстера і культурного героя» (Погребна, 2006).

За твердженнями дослідниці, неоміф ґрунтується на поєднанні реального та уявного світів, уведенні в сучасні дискурси місцевості міфологічних персонажів або співвідносних із міфологічним прототипом ситуацій (Погребна, 2006).

Цікавим, на нашу думку, є виокремлення науковцем О. Кравцем різних форм міфологізації у творах. Експліцитна форма (пряма) виявляється у «відкритих інтекстах» (Кравець, 2016), двоплановій структурі, функціонуванні міфологічного сюжету, який розвивається паралельно сюжету основному, соціально-історичному. Імпліцитна форма міфологізації (непряма, або алюзивна) не передбачає ідентифікації з певним конкретним міфом, але на різних рівнях тексту можливе виявлення деяких міфоелементів. Третьою формою, на думку дослідника, є створення власного авторського міфу, опираючись на загальновідомі міфологічні світоглядні моделі.

Серед великої кількості розглянутих поглядів на явище міфу, його ознаки, функції та значення спробуємо умовно виділити концептуальні дослідницькі підходи:

- психологічний: інтерпретація міфу як психологічного явища, як універсальної константи мислення людини, яка поєднує у собі колективне та індивідуальне і має здатність змінюватися під впливом історії та культури;
- практичний: сприйняття міфу як системи, що визначає правила поведінки, закони та порядок життя у суспільстві;
- концептуальний: визначення міфу як засобу концептуалізації світу, що пояснює людині найголовніші світові процеси і явища;
- соціологічний: вивчення впливу міфів на соціальну психологію, на формування колективної психіки;
- структурний: синхронно-діахронічне вивчення міфу, визначення смислу міфів відповідно до способів комбінування різних міфологічних елементів;
- семіотичний: розгляд міфу як мовного явища, наділеного специфічними властивостями вищого рівня;
- символічний: вивчення міфології як замкнутої символічної системи із власним способом моделювання світу;
- універсальний: поєднує у собі кілька різних підходів до розгляду поняття міфу.

Велика кількість підходів до поняття міфу зумовлена, на нашу думку, його полісемантичністю, метатекстуальністю й універсальністю. Остаточного та єдиного повного погляду на це унікальне явище досі не встановлено. Щодо цього справедливою є теза М. Еліаде: «Важко знайти таке визначення міфу, яке б прийняли всі вчені та яке було б одночасно доступним і неспеціалістам. Міф є однією з надзвичайно складних реальностей культури, тому його можна вивчати й інтерпретувати в найчисленніших і взаємно доповнюваних аспектах» (Еліаде, 2001: 73).

У широкому розумінні міф – це спроба інтуїтивно, не за допомогою раціональних знань, пізнати світ. Міфологічна дійсність перебуває поза часом і простором. Про таку властивість міфу пише Я. Поліщук: міф «виходить поза конкретні часові виміри (проте в кожен епоху інсталується в духовних координатах часу) як первісний код символів, смислів, світоглядних уявлень чи, за звичаєм у науці терміном, архетипів» (Поліщук, 2002: 176).

Це означає, що міф знаходиться у постійному розвитку, його властивість постійно трансформуватися, породжувати все нові й нові смисли увиразнює цей феномен. Література кожного періоду порушує свої актуальні проблеми, збагачується новим розумінням світу, доповнюється новими морально-етичними та естетичними якостями. Відкритість міфологічних сюжетів дає змогу увібрати в себе всі ці відмінності для того, щоб відобразити реалії певної епохи. Міфологічні мотиви, образи дедалі розширюються, ускладнюються, з'являються нові бачення та розуміння міфів. Відтворюючи взаємозв'язки людини і навколишнього світу, міф балансує на межі реального та ірреального, зберігаючи постійну гармонію між ними.

За словами Т. Мейзерської, «міф – це багатоплановий організм: з одного боку, це система, в якій існують і розгортаються образи, поняття, уявлення, з іншого – модель, за якою вони розгортаються» (Мейзерська, 1997: 9). Така багатоплановість породжується міфологічним полісемантизмом, адже «кожна легенда або міф,

подібно до айсберга, виносить на суд людського розуму лише частину свого смислу. Інше залишається прихованим і непрочитаним. Це створює передумови для переосмислення» (Церна, 2001: 25). Такі особливості міфів указують на їхній великий інтепретаційний потенціал. Він визначає здатність міфів постійно вливатися в нові історико-культурні контексти і при цьому ставати близьким і зрозумілим багатьом поколінням реципієнтів.

Отже, до найважливіших ознак міфу можемо віднести:

- полісемантичність;
- метатекстуальність;
- хронотопічну незалежність та універсальність;
- великий інтепретаційний потенціал;
- відкритість сюжету;
- поєднання реального та ірреального;
- наявність домінантних характеристик;
- метафоричність і символічність;
- присутність сакрального змісту;

Одними з основних структурних елементів міфологічного мислення є міфологема та міфема. Поняття міфологеми увійшло у загальнолітературну термінологію з психоаналізу К.-Г. Юнга, який розумів міфологеми як стійку конструкцію у вигляді персоніфікованих об'єктів, яка постійно повторюється в колективних уявленнях. Проте це поняття, як і сам міф, досі не отримало єдиного конкретного визначення, оскільки погляди вчених розділилися. Наприклад, Ю. Вишницька стверджує, що міфологема – «самостійний авторський образ, побудований на системі традиційних культурологічних і літературних парадигм, структура яких формується на давніх міфологічних підвалинах» (Вишницькая, 2006: 12).

І. Костюк також спробувала окреслити межі поняття міфологеми і визначає такі її характеристики: вона «є одиницею міфологічної картини світу, реалізує концепти міфологічного мислення; містить стабільний зміст (цим наближається до алегорії); проявляє свої семантичні можливості і всередині заданої походженням змістової традиції (цим тяжіє до символу), і в поєднанні з іншими міфологемами; здатна формувати нові понятійно-образні композиції» (Костюк).

Удалим, на нашу думку, є також погляд М. Вишиної, яка розкриває поняття міфологеми як «відомого міфологічного сюжету або мотиву», який виконує у міфі формотворчу функцію, «структуруючи сюжет усього твору» (Вишина). Тоді як міфема – це «використання в літературі імен міфологічних героїв, а також певних міфологічних фактів», вона не змінює перебіг сюжету, а покликана викликати «в уяві читача певні асоціації» (Вишина).

Підсумовуючи все вищезазначене про структурні елементи міфологічного мислення, хочемо зробити висновки. Міфологеми – це стійкі образи-символи, знакові мотиви, які є семантичною основою для міфологічних сюжетів. Міфологема, будучи матеріалом для витворення міфу, концентрує у собі загальнолюдські гносеологічні, культурні та духовні константи, фундаментальні цінності й норми поведінки. Вона є своєрідним орієнтиром на шляху до розкодування, розуміння міфологічного мислення та актуалізації досвіду минулого у сучасному.

Міфологеми можуть бути універсальними для розуміння, а можуть містити у собі ментальні особливості певного етносу. Окрім цього, для неоміфологічного мислення характерним є створення авторських міфів і, відповідно, можливим є створення нових авторських міфологем, зрозумілих у контексті певного літературного твору.

Отже, на нашу думку, можна виділити міфологеми трьох рівнів:

- універсальні;
- етнічні;
- авторські.

До основних універсальних міфологем можемо віднести: міфологеми першостихій: води, землі, повітря, вогню; міфологеми світового дерева, дороги, раю та пекла, божества та демона, дому, саду, міста, народження і смерті, героя, жінки-долі, богині-матері та ін. Усі ці поняття активно використовуються і доволі легко прочитуються в усій світовій літературі.

Етнічні ж міфологеми будуть для кожного народу свої, ретранслюючи вірування, звичаї, історію нації. Для українського контексту визначальними є міфологеми України-матері, священного граду Києва, Запорозької Січі тощо.

Щодо міфем, то ми будемо її розуміти як використання міфологічних назв, алюзій на міфологічні тексти, які не виконують функцій побудови сюжету чи образно-символічної системи, а лише надають їм певних відтінків, наштовхують читача на правильне сприйняття твору. Але варто зазначити, що міфема може перетворитися на міфологеми за умови розширення автором її значення, надання їй глибоких символічних підтекстів та ідейних комплексів.

Сучасна літературна творчість загалом стосовно міфів перебуває у позиції авторської свободи. Оскільки письменники-модерністи та постмодерністи використовують міфи у своїх творах по-різному, наприклад удаючись до сюжетних переказів, трансформації первинного зразка або взагалі витворення на його основі абсолютно нового міфу, на нашу думку, варто визначити основні способи запозичення первинного міфу:

- *переказ*: сюжет міфу залишається практично незмінним і вводиться в текст як цілісна конструкція, наприклад для стирання хронологічних меж між минулим і сучасним;

- *адаптація*: автор дещо видозмінює сюжет міфу, але зберігає його ключові ідеї, образи та символи, надаючи їм певного асоціативно-символічного підтексту, адаптуючи цей міф до конкретної історичної епохи або національного сприйняття;

- *інтерпретація*: оскільки однією з ознак міфологічного твору є його полісемантизм, це вказує на потенційну можливість міфу бути прочитаним по-різному, що породжує різноманітні інтерпретації. Тобто один і той самий міф різними авторами може бути сприйнятий по-різному і введений у твір відповідно до авторського сприйняття;

- *трансформація*: міфологічним сюжетам притаманна відкритість, яка сприяє удосконаленню, розширенню або ускладненню міфологічних образів і мотивів відповідно до авторського творчого потенціалу та запитів епохи-реципієнта. Письменник трансформує сюжетну лінію, образ чи мотив, але залишає їхні основні характеристики та значення;

- *деконструкція*: є своєрідним демонтажем первісної структури тексту, його семантичного наповнення, залишаються лише певні стійкі елементи, що відсилатимуть реципієнта до витоків, спрямовуватимуть його метафоричні асоціації до міфу-основи. Натомість автор витворює свій власний міф, вплітаючи такі домінуючі елементи у канву власного тексту, надаючи йому глибокого символічного підтексту.

Міф, міфологема, міфема є ключовими термінами для дослідження неоміфологічних тенденцій у літературі. Неоміфологізм є специфічним світоглядним явищем, новітньою формою мислення, оскільки він містить деструктивні настрої одночасно з деміургічними. Це можна пояснити тим, що у центрі неоміфологічного світогляду часто опиняється людина з розколотим внутрішнім світом, який вона намагається відновити, а отже, віднайти свою цілісність і гармонію. Саме тому психологізм, репрезентація глибинних переживань особистості є невід'ємною характеристикою неоміфологізму.

Письменники, відтворюючи внутрішній світ героїв, «зосереджуються в першу чергу на негармонійних аспектах особистості ... центральний персонаж – людина з певним душевним зламом або у стані духовної кризи. Причому руйнація та хаотизація відбувається як у суб'єктивному світі героя, так і зовні, у навколишньому світі, і це призводить до ще більшого занурення людини у власну, персональну дійсність. Унаслідок цього поглиблюється розрив між людиною та реальністю, зростають відчуття відчуженості, покинутості людини Богом, самотності та «трансцендентної безпритульності» (Павліщева).

Важливими елементами неоміфологізму є спогади, фантазії та сни. Вони виконують роль універсального медіатора між наявною та бажаною реальністю, є виявом неспівмірності фізичного та духовного існування героя, який на підсвідомому рівні шукає у снах, фантазіях можливість реалізуватися, віднайти шлях до самого себе.

Загалом до основних рис неоміфологізму можна віднести:

- використання міфологічних сюжетів та моделювання власних міфів;
- експерименти з часопросторовими моделями;
- психологізм, зображення глибинних психічних процесів персонажів;
- поєднання реального та ірреального;
- зображення внутрішньоособистісних конфліктів як проєкції загубленості людини у навколишньому світі;
- загострення бінарних опозицій;

Висновки. Велика кількість дослідницьких підходів до поняття «міф» свідчить про його вагоме місце у розвитку сучасного наукового дискурсу: літературного, психологічного, соціологічного та ін.

Міф як універсальна константа мислення поєднує колективне та індивідуальне й є символічним засобом концептуалізації світу. Він знаходиться у постійному розвитку, може трансформуватися та породжувати все нові й нові смисли, має здатність постійно вливатися в нові історико-культурні контексти, стаючи при цьому близьким і зрозумілим багатьом поколінням реципієнтів.

Сучасні письменники використовують міфи у своїх творах по-різному, переказуючи їх, адаптуючи, інтерпретуючи, трансформуючи або залучаючи лише певні структурні елементи міфологічного мислення, витворюючи свій авторський міф. Цими структурними елементами міфу є міфологема (певні образи чи мотиви, які є основою міфологічних сюжетів) та міфема (маленькі частинки міфів, які надають творам певних смислових відтінків).

Розгляд неоміфологізму в художніх творах дає можливість поглибити розуміння тексту, розкрити нові символічні значення образів та мотивів, розширити горизонти для творчості митців. Питання ролі міфу в сучасній літературі виходить на новий рівень, який потребує ґрунтового аналізу та є перспективним матеріалом для подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Донченко О. Архетипи – спільне в нашому житті (розпізнавання архетипів як шлях до унікальності). *Психологія особистості*. 2011. № 1(2). С. 170–181.
2. Вишина М.Ю. Парадигма ключових понять міфологічного аналізу художнього тексту. URL: http://eprints.zu.edu.ua/5205/1/vip55_29.pdf (дата звернення: 29.03.2021).
3. Вишницкая Ю.В. Мифологема Александра Блока в русском этнокультурном пространстве : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.02. Киев, 2006. 204 с.
4. Элиаде М. Аспекты мифа. Москва : Академический проект, 2001. 240 с.
5. Кассирер Э. Философия символических форм. Мифологическое мышление. Т. 2. Москва ; Санкт-Петербург : Университетская книга, 2001. 280 с.

6. Кеба О.В. Міфологічна критика в літературознавстві XX ст. URL: https://subject.com.ua/article/philology_2/13.html (дата звернення: 28.04.2021).
7. Кемпбел Дж. Герой із тисячею облич / пер. з англ. О. Мокровольського. Київ : Альтернативи, 1999. 392 с.
8. Костюк І. Міфологема: історія поняття в науковому дискурсі. URL: https://nam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/22/38.pdf (дата звернення: 21.04.2021).
9. Кравець О.М. Неоміфологізм в американській літературі XX – початку XXI століть : навчальний посібник. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. 96 с.
10. Леві-Строс К. Первісне мислення / пер. з франц., вст. слово та прим. С. Йосипенка. Київ : Український центр духовної культури, 2000. 323 с.
11. Лосев А. Диалектика мифа. URL: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/losew03/index.htm> (дата звернення: 14.03.2021).
12. Мейзерська Т. Проблеми індивідуальної міфології: Міфотворчість Шевченка. Одеса : Астропринт, 1997. 128 с.
13. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. Москва : Восточная литература РАН, Языки русской культуры, 1995. 408 с.
14. Няццу А.Е. Поэтика традиционных сюжетов. Черновцы : Рута, 1999. 176 с.
15. Павліщева Я.О. Неоміфологізм у світоглядній парадигмі літератури модернізму. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/fil/07oct2015/29.pdf> (дата звернення: 29.04.2021).
16. Погребная Л.В. Неомифологизм В.В. Набокова: способы литературоведческой идентификации особенностей художественного воплощения : дис. ... докт. филол. наук : 10.01.01. Ставрополь, 2006. 650 с.
17. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. 392 с.
18. Фоміна Г.В., Няццу А.Є. Міф і легенда у загальнокультурному просторі : монографія. Чернівці : Рута, 2009. 239 с.
19. Фрай Н. Архетипний аналіз: теорія міфів. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 109–135.
20. Фрис І.Б. Неоміфологізм в слов'янських літературах XX ст. *Проблеми слов'янознавства*. 2007. Вип. 56. С. 228–236.
21. Церна Г.М. Творча інтерпретація «вічних образів» в українській літературі 1920-х років : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Кіровоград, 2001. 158 с.
22. Юнг К.Г. Архетип и символ / сост. и вступ. ст. А.М. Руткевича. Москва : Ренессанс, 1991. 304 с.

References:

1. Donchenko O. Arkhetypy – spilne v nashomu zhytti (rozpiznavannya arkhetypiv yak shlyakh do unikalnosti) // *Psykhoholiya osobystosti* [Archetypes - common in our lives (recognition of archetypes as a way to uniqueness) // *Psychology of personality*]. – 2011. -№1(2). S. 170 – 181 [in Ukrainian].
2. Vyshyna M.Y. Paradyhma klyuchovykh ponyat mifolohichnoho analizu khudozhnoho tekstu [Paradigm of key concepts of mythological analysis of an artistic text]. URL: http://eprints.zu.edu.ua/5205/1/vip55_29.pdf (29.03.2021)
3. Vyshnytskaya Y.V. Myfolohemy Aleksandra Bloka v russkom etnokulturnom prostranstve: dys. ... kand. fylol. nauk: spets. 10.01.02 / YU.V. Vyshnytskaya [Alexander Blok's mythologems in the Russian ethnocultural space]. – K., 2006. 204 s.
4. Elyade M. Aspekty myfa [Aspects of Myth]. – M.: Akademycheskyy proekt, 2001. 240 s.
5. Kassyrer E. Fylosofyya symvolycheskykh form. Myfolohycheskoe myshlenye [Philosophy of symbolic forms. Mythological thinking]. T. 2. – M. ; SPb. : Unyversytetskaya knyha, 2001. 280 s.
6. Keba O.V. Mifolohichna krytyka v literaturoznavstvi XX st. [Mythological criticism in literary criticism of the twentieth century] URL: https://subject.com.ua/article/philology_2/13.html (28.04.2021)
7. Kempbel Dzh. Heroj iz tysyacheyu oblych / Dzh. Kempbel; [per. z anhl. O. Mokrovolskoho] [Hero with a thousand faces]. – Kyiv: Vydavnychy dim «Alternatyvy», 1999. 392 s.
8. Kostyuk I. Mifolohema: istoriya ponyattya v naukovomu dyskursi [Mythologism: the history of the concept in scientific discourse]. URL: https://nam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/22/38.pdf (21.04.2021)
9. Kravets O.M. Neomifolohizm v amerykanskyi literaturi XX – pochatku XXI stolit: navchalnyy posibnyk dlya studentiv filolohichnoho fakultetu i fakultetu inozemnykh mov/O.M. Kravets [Neomythologism in the American literature of the XX - beginning of the XXI centuries: a textbook for students of the Philology department and the Foreign Languages department]. – KH. : KHNU imeni V.N. Karazina, 2016. 96 s.
10. Levi-Stros K. Pervisne myslennya / Per. z frants., vst. slovo ta prym. S. Yosypenka [Primitive thinking]. – K.: Ukrayinskyy tsentr dukhovnoyi kultury, 2000. 323 s.
11. Losev A. Dyalektyka myfa [The dialectic of myth]. URL: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/losew03/index.htm> (14.03.2021)
12. Meyzerska T. Problemy indyvidualnoyi mifolohiyi: Mifotvorchist Shevchenka [Problems of individual mythology: Shevchenko's myth-making]. Odessa : Astroprynt, 1997. 128 s.
13. Meletynskyy E. M. Poetyka myfa / E. M. Meletynskyy [Poetics of myth]. – M. : Vostochnaya lyteratura RAN, Yazyky russkoy kultury, 1995. 408 s.
14. Nyamtsu A.E. Poetyka tradytsyonnykh syuzhetov / A.E. Nyamtsu [Poetics of traditional plots]. – Chernovtsy : Ruta, 1999. 176 s.
15. Pavlishcheva Y.O. Neomifolohizm u svitohlyadnyy paradyhmi literatury modernizmu [Neomythologism in the worldview paradigm of modernist literature]. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/fil/07oct2015/29.pdf> (29.04.2021)
16. Pohrebnaya L.V. Neomifolohyizm V.V. Nabokova: sposoby lyteraturovedcheskoy ydentyfikatsyy osobennostey khudozhestvennoho voploshchenyya [Neomythologism V.V. Nabokova: ways of literary identification of features of artistic embodiment] / L. V. Pohrebnaya: Dys. ... d. fylol. n.: 10.01.01 – Stavropol, 2006. 650 s.
17. Polishchuk Y. Mifolohichnyy horyzont ukrayinskoho modernizmu [Mythological horizon of Ukrainian modernism]. Ivano-Frankivsk : Lileya-NV, 2002. 392 s.

18. Fomina H.V., Nyamtsu A.YE. Mif i lehenda u zahal'nokulturnomu prostori: Monohrafiya [Myth and legend in the cultural space: Monograph]. – Chernivtsi: Ruta, 2009. 239 s
19. Fray N. Arkhetypnyy analiz: teoriya mitiv / Nortrop Fray // Slovo. Znak. Dyskurs: Antolohiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky KHKH st. / Za red. M.Zubrytskoyi [Archetypal analysis: the theory of myths / Northrop Fry // Word. Sign. Discourse: Anthology of world literary and critical thought of the twentieth century]. – Lviv: Litopys, 1996. S. 109 – 135.
20. Frys I.B. Neomifolohizm v slovyanskykh literaturakh XX st. / I. Frys// Problemy slovyanoznavstva [Neomythologism in the Slavic literature of the XX century]. – 2007. – Vyp. 56. S. 228–236.
21. Tserna H.M. Tvorchya interpretatsiya «vichnykh obraziv» v ukrayinskiy literaturi 1920-kh rokiv: dys. ... kand. filol. nauk.: 10.01.01 / Tserna Hanna Mykolayivna [Creative interpretation of «eternal images» in the Ukrainian literature of the 1920s]. – Kirovohrad, 2001. 158 s.
22. Yunh K.H. Arkhetyp y symvol / Karl Yunh; [sost. y vstup. st. A.M. Rutkevycha]. [Archetype and symbol] – M. : Rennessans, 1991. 304 s.